

Boekbespreking

Goldstein, A.P. & McGinnis, E. (1997). *Skillstreaming the Adolescent: New Strategies and Perspectives for Teaching Prosocial Skills*. Champaign, IL: Research Press. 352 pagina's, prijs: \$ 17,95.

Goldstein, A.P., Glick, B. & Gibbs, J.C. (1998). *Aggression Replacement Training: A Comprehensive Intervention for Aggressive Youth*. Champaign, IL: Research Press. 366 pagina's, prijs: \$ 24,95.

Goldstein, A.P. (1999). *The Prepare Curriculum: Teaching Prosocial Competencies*. Champaign, IL: Research Press. 910 pagina's, prijs: \$ 39,95.

Goldstein, A.P. (1999). *Low-Level Aggression: First steps on the ladder to violence*. Champaign, IL: Research Press. 240 pagina's, prijs: \$ 19,95.

Arnold P. Goldstein is bij vrijwel elke gedragstherapeut bekend om zijn sociaalvaardigheidstrainingen voor cliënten uit lagere sociale klassen. Tot die bekendheid droegen in Nederland vooral bij de publicaties van Beekers (1982) en Bleeker (1990). De door Goldstein ontwikkelde werkwijze wordt heden ten dage nog steeds bij allerlei verschillende populaties toegepast.

Minder bekend is dat Goldstein zich de laatste 15 jaar intensief is gaan bezig houden met agressief of antisociaal gedrag bij vooral adolescenten. Er verschijnen vanaf 1982 dan ook steeds meer publicaties van zijn hand over dit onderwerp. Zijn Aggression Replacement Training (ART) is thans in de Verenigde Staten een verplicht programma-onderdeel op instellingen voor jeugdige delinquenten en Goldstein houdt in Amerika en Europa regelmatig workshops over antisociaal gedrag.

De invalshoek bij deze boekbespreking is het belang van enkele recente uitgaven voor de theorievorming en behandelingsmogelijkheden van agressief gedrag bij (jong)volwassenen, een onderwerp dat ook in Nederland steeds actueler wordt.

De drie eerste titels zijn gereviseerde edities van eerdere uitgaven (Goldstein, 1973; Goldstein & Keller, 1987 en Goldstein, 1988). Alle drie gaan vooral over het aanleren van sociale vaardigheden. De inhoud van *The Prepare Curriculum* van 1999 vertoont een aanzienlijke overlap met die van *Aggression Replacement Training* (1998) en van *Skillstreaming* (1997) en zal daarom eerst worden besproken. De inhoud van de twee laatstgenoemde publicaties komt vervolgens aan de orde voorzover die niet in de eerste terug te vinden is. Het vierde boek, dat gaat over low-level aggression, heeft een veel theoretischer karakter en zal daarom apart worden besproken.

The Prepare Curriculum heeft als onderwerp het trainen van adolescenten met wat de auteur noemt prosociale vaardigheidstekorten, resulterend in agressief gedrag en criminaliteit of teruggetrokken gedrag en sociale isolatie. De beschreven modules zijn echter met kleine aanpassingen goed bruikbaar voor groepstrainingen van volwassenen met soortgelijke problematiek.

De beschrijving van de tien trainingsmodules wordt voorafgegaan door een korte introductie, waarin de bijdrage van de auteur aan de ontwikkeling van vaardigheidstrainingen aan de orde komt. Die begon in 1973 met het boek *Structured Learning Therapy: Toward a psychotherapy for the poor*, een behandelingsmethode die in eerste instantie bedoeld was voor de grote groep chronisch psychiatrische patiënten die in het begin van de zeventiger ja-

ren uit de psychiatrische ziekenhuizen werd ontslagen in het kader van de community mental health beweging.

In de loop van de tachtiger jaren verschoof de aandacht van Goldstein in de richting van vooral agressieve adolescenten. De naam Structured Learning Therapy veranderde hij in Skillstreaming en na toevoeging van een module Anger Control Training en een module Moral Reasoning Training ontstond de Aggression Replacement Training (ART).

Het idee van een modulaire opzet van trainingsprogramma's bracht Goldstein er tenslotte toe om naast de drie eerder genoemde modules nog zeven andere te ontwikkelen, die in verschillende combinaties toegepast kunnen worden bij uiteenlopende vaardigheidstekorten. Omdat sommige modules zich richten op overt gedrag, andere op emoties en weer andere op cognities, is het mogelijk de drie aspecten van gedrag in elk trainingsprogramma aan bod te laten komen.

De beschrijvingen van de modules hebben steeds dezelfde opzet: Begonnen wordt met een theoretisch overzicht inclusief onderzoeksresultaten, daarna komt de procedure aan de orde, gevolgd door een gedetailleerde beschrijving van te gebruiken technieken in verschillende trainingssituaties. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een groot aantal aanvullende oefeningen, formuleren voor huiswerkopdrachten en instrumenten voor nadere probleeminventarisatie. De tien modules zijn onderverdeeld in drie groepen die elk een deel van het boek vormen: Aggression Reduction (deel I), Stress Reduction (deel II) en Prejudice Reduction (deel III).

Deel I van het Prepare Curriculum gaat over vaardigheden die agressie moeten voorkomen en omvat de modules Skillstreaming, Situational Perception Training, Anger Control Training en Moral Reasoning Training.

Het hoofdstuk Skillstreaming bevat voor veel lezers bekend materiaal: trainingsfaciliteiten, selectie van trainers, selectie van deelnemers en opbouw van trainingsbijeenkomsten. Vervolgens geeft Goldstein specifieke instructies voor het aanleren van de 50 vaardigheden. Deze vaardigheden zijn onderverdeeld in zes groepen: (1) voor beginners, (2) voor gevorderden, (3) hanteren van gevoelens, (4) alternatieven voor agressie, (5) omgaan met stress en (6) maken van plannen. De paragraaf over de specifieke vaardigheden wordt gevolgd door drie identieke checklists voor leerkracht/stafflid, ouders en leerling. Het hoofdstuk wordt afgesloten met talrijke extra oefeningen.

De Situational Perception Training is gebaseerd op de veronderstelling dat adequaat sociaal gedrag niet alleen een repertoire aan vaardigheden vereist, maar ook inzicht in de momenten waarop deze gedragingen kunnen worden vertoond. Volgens Goldstein is er altijd sprake van een wisselwerking tussen persoon en fysieke of sociale omgeving. Een ambiguë omgeving leidt gemakkelijker tot verkeerde interpretaties. Agressieve jongeren verschillen daar in van niet-agressieve jongeren: de eersten ervaren neutrale situaties vaker als provocatief dan de laatsten.

Tijdens de training worden de deelnemers op papier geconfronteerd met een aantal moeilijke situaties, die ze met elkaar door discussie moeten zien op te lossen. De auteur geeft voorbeelden van problematische situaties (onder andere bij personen afkomstig uit verschillende culturen), beschrijft vervolgens een trainingssessie en verstrekt tenslotte een waslijst van te oefenen situaties.

Het hoofdstuk over de Anger Control Training begint weer met een beknopt theoretisch overzicht. Daaruit blijkt dat de auteur zijn model grotendeels gebaseerd heeft op de woedebeheersingstraining van Feindler & Ecton. Na de theorie volgt een gedetailleerde procedurebeschrijving. De training van Goldstein neemt tien weken in beslag en omvat de onderdelen: (a) herkennen van aanleidingen, (b) lichamelijke signalen, (c) manieren om woede te beheersen, (d) jezelf waarschuwen, (e) prosociale vaardigheden en (f) zelfevaluatie. Allerlei extra oefeningen sluiten deze paragraaf af.

De Moral Reasoning Training gaat over normen en waarden en is ontleend aan Kohlberg. Deze auteur onderscheidde een viertal ontwikkelingsstadia van 'morele rijpheid'. Agressieve adolescenten zouden in deze ontwikkeling zijn blijven steken en daarom kampen

met cognitieve vervormingen als: (a) op zichzelf gericht denken, (b) het ergste veronderstellen, (c) anderen de schuld geven en (d) eigen aandeel minimaliseren.

De training tracht deze ontwikkelingsachterstand enigszins te verhelpen. Daartoe discussiëren de deelnemers tijdens de bijeenkomsten over morele dilemma's. De procedure kent vier fasen: (1) introductie van de probleemsituatie, (2) cultiveren van rijpe morele opvattingen in de groep, (3) herstel van de achterstand en (4) consolideren van morele rijpheid. Een voorbeeld van een probleemsituatie luidt als volgt: 'One day George's older brother, Jake, tells him a secret: Jake is selling drugs. George and Jake both know that the kind of drug Jake is selling is highly addictive and causes lung and brain damage. It can even kill people. George asks his brother to stop selling. But the family is poor, and Jake says he is only doing it to help out with the family's money problems. Jake asks his younger brother not to tell anyone. What should George say or do?'

Deel II van het Prepare Curriculum gaat over vaardigheden die stress moeten doen verminderen en omvat de modulen Stress Management Training, Problem-Solving Training en Recruiting Supportive Models.

De Stress Management Training richt zich vooral op de fysiologische component van stressreacties. Voor het op de juiste manier beoordelen van een stressvolle situatie verwijst Goldstein naar de Situational Perception Training en voor een adequaat repertoire van relevante vaardigheden naar het hoofdstuk over Skillstreaming.

Aan de orde komen achtereenvolgens progressieve relaxatie, yoga, ademhalingsoefeningen, fysieke oefeningen, autogene training, prettige voorstellingen en meditatie. Deze oefeningen kunnen beter individueel gegeven worden dan in groepsverband. De paragraaf met aanvullende oefeningen bevat onder andere vragenlijsten naar stress-symptomen en naar stressvolle situaties. Hier zijn ook oefeningen voor groepen te vinden.

In het hoofdstuk over Problem-Solving Training geeft de auteur aan dat hij een toename in probleemoplossend vermogen als de centrale doelstelling ziet van zijn Prepare Curriculum. Probleemoplossende vaardigheden kunnen naar zijn mening goed geleerd worden met behulp van de training Interpersonal Cognitive Problem Solving (ICPS) van Siegel & Spivack. De training, oorspronkelijk bedoeld voor kinderen maar naar later bleek ook toepasbaar bij adolescenten en volwassenen, omvat 12 oefeningen die elk 20 tot 45 minuten in beslag nemen. Goldstein vermeldt een compleet draaiboek voor een acht weken durende opzet met oefeningen voor: (a) probleemherkenning, (b) probleemdefinitie, (c) bedenken van alternatieven en (d) kiezen van de beste oplossing.

Het hoofdstuk Recruiting Supportive Models is vooral bedoeld voor jongeren die maatschappelijk slecht functioneren omdat ze in hun omgeving niemand hebben aan wie ze een voorbeeld kunnen nemen. In de training kunnen ze leren hoe ze een relatie met zo'n iemand kunnen aanknopen en onderhouden. De auteur beschrijft drie reeksen vaardigheden die hierbij toegepast kunnen worden. Elke reeks is samengesteld uit verschillende vaardigheden van de Skillstreaming-module.

Het derde deel van het Prepare Curriculum omvat de modulen Empathy Training, Cooperation Training en Understanding and Using Groups.

Het hoofdstuk Empathy Training begint met een beschouwing over het begrip empathie. Goldstein meent dat empathie niet een bepaalde manier is om te communiceren maar eerder een proces waaraan vier fasen te onderscheiden zijn: (1) identificatie, (2) incorporatie, (3) spiegeling en (4) losmaking. Na de bespreking van vergelijkbare trainingen presenteert de auteur zijn eigen training met de volgende zes onderdelen: (1) voorbereiding, (2) perceptie, (3) affectieve spiegeling, (4) cognitieve analyse en (5) communicatie. Bij dit laatste onderdeel gebruikt hij oefeningen die ontleend zijn aan Egan's Interpersonal Living: A Skills/Contract Approach to Human-Relations Training in Groups. Bij elk van de vijf onderdelen vermeldt Goldstein enige theorievorming en enkele onderzoeksresultaten.

Bij de Cooperation Training gaat het niet zozeer om een vaardigheidstraining in groepsverband, maar eerder om onderwijsmethoden ter bevordering van samenwerking in een klas. Deze methoden gaan er allemaal van uit dat leerlingen zo vroeg mogelijk moeten

leren samenwerken en dat dit het beste op school kan gebeuren. Goldstein signaleert vervolgens de enorme discrepantie tussen de onderzoeksresultaten enerzijds en de praktijk op de meeste scholen anderzijds. Niet alleen is er weerstand van de kant van de leerkrachten maar ook van de ouders, die hun kind liever intellectueel dan sociaal zien slagen in het leven: 'We betalen leerkrachten om te onderwijzen en niet om'. De oefeningen die aan deze paragraaf zijn toegevoegd zijn onderverdeeld in die voor kleuters (4 tot 7 jaar), voor kinderen (8 tot 12 jaar) en voor pubers/adolescenten.

Het hoofdstuk *Understanding and Using Groups* gaat over groepsprocessen. Goldstein onderscheidt daarbij vijf stadia: (1) 'forming', (2) 'storming', (3) 'norming', (4) 'performing' en (5) 'adjourning'. Ook bij de beschrijving van deze stadia vermeldt de auteur allerlei relevante literatuur. Bij het onderdeel 'storming' wordt aandacht besteed aan communicatieprocessen in een groep, bij 'norming' aan de verschillende rollen die groepsleden innemen en bij 'performing' aan het gebruik van macht door groepsleiders.

Na de hoofdstukken over de tien modules komen we bij het laatste hoofdstuk. Hier behandelt de auteur uiteenlopende onderwerpen als schoolklimaat, motivatie/weerstand van deelnemers en generalisatie.

Goldstein ziet de school als één van de belangrijkste plaatsen waar adolescenten sociale vaardigheden kunnen leren en toepassen. De school vormt aldus de context voor pro- of antisociaal gedrag. De auteur noemt verschillende onderzoeken waaruit blijkt dat bepaalde kenmerken van directies, leerkrachten en stafleden verband houden met minimale aanwezigheid van agressie.

In de paragraaf over motivatie en weerstand van deelnemers komen technieken aan de orde om zo nodig motivatie te vergroten en weerstand te verkleinen.

Tenslotte benadrukt Goldstein de maatregelen die genomen kunnen/moeten worden om generalisatie van het in de trainingen geleerde te bevorderen. Met name een bekrachtigende opstelling door significante anderen levert daaraan een essentiële bijdrage.

De inhoud van *Aggression Replacement Training* komt vrijwel helemaal overeen met de modules *Skillstreaming*, *Anger Control Training* en *Moral Reasoning Training* zoals die beschreven zijn in *The Prepare Curriculum*. *Aggression Replacement Training* besteedt echter meer aandacht aan oorzaak en omvang van agressief gedrag en aan toepassing en evaluatieonderzoek bij instellingen voor adolescenten delinquenten, bij jeugdbendes en op scholen voor gedragsgestoorde kinderen. In de vorige editie (Goldstein & Keller, 1987) worden allerlei assessmentinstrumenten besproken; dit hoofdstuk ontbreekt helaas in de gereviseerde versie.

Skillstreaming the Adolescent verschilt slechts in één opzicht van de gelijknamige module in *The Prepare Curriculum*: in een appendix wordt een uitgebreid overzicht gegeven van research naar het effect van *Skillstreaming* en overeenkomstige vaardigheidstrainingen.

Low-Level Aggression gaat over de manier waarop bekrachtiging van 'laag-niveau' agressie leidt tot ernstige vormen van geweld. Goldstein meent dat media, politici en wetenschappers zich te veel richten op delicten als moord, verkrachting en wapengebruik en daardoor de invloed van agressieve voorlopers als vandalisme, pesten, bedreigen en mishandelen veronachtzamen.

Low-Level Aggression is door zijn primaire oriëntatie op maatschappelijke fenomenen interessanter voor sociaal-psychologen dan voor klinici. Gedragstherapeuten die patiënten behandelen met agressieproblematiek kunnen echter lezen hoezeer een inconsistente benadering van die problematiek kan leiden tot verdere normvervaging.

Het eerste hoofdstuk gaat over definities van 'laag-niveau' agressie en over onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en overlast. Zo beschrijft Goldstein de 'fixing-broken-windows'-strategie in New York City, die geleid heeft tot grotere veiligheid in deze stad, maar die tevens duidelijk maakt dat zo iets niet bereikt wordt door de inzet van meer politie alleen. De mening van de auteur, dat slechts een veelomvattende benadering kan leiden tot

afname van criminaliteit en nooit één enkele interventie, komt in alle volgende hoofdstukken terug.

In hoofdstuk 2 komen vormen van verbale mishandeling aan de orde als schelden, vloeken, roddelen en negeren. Het betreft hier vooral agressie bij en door scholieren. De auteur geeft aan de hand van recent onderzoek definities en cijfers over prevalentie. Hoofdstuk 3 behandelt fysieke vormen van mishandeling als pesten en seksuele intimidatie. Goldstein wijt de geringe aandacht voor pesten in de Verenigde Staten onder andere aan de heersende opvatting onder opvoeders 'dat je er alleen maar sterker van wordt'. Na bespreking van frequentie en classificatie van zowel pesten als seksuele intimidatie noemt de auteur enkele succesvolle schoolprogramma's.

Het vierde hoofdstuk gaat over wat de auteur noemt criminele mishandeling als vandalisme, winkeldiefstal, dierenmishandeling, stalking en agressie in het verkeer. Interessant bij de paragraaf over winkeldiefstal is de kanttekening van Goldstein dat de Amerikaanse samenleving bij voorkeur kiest voor high-tech oplossingen, maar dat cijfers uitwijzen dat de pakkans voor winkeldieven desondanks vrij klein is. Brede interventieprogramma's voor winkeldiefstal lijken aangewezen, maar zijn tot op heden niet onderzocht op effectiviteit.

In hoofdstuk 5 komt minimale mishandeling (ruw spel, ontgroening en dergelijke) aan de orde. Goldstein realiseert zich dat minimale agressie zich op allerlei plaatsen en in allerlei vormen kan manifesteren. De grens tussen agressie en spel is bij dit soort gedragingen meestal vaag. Echter, spel kan gemakkelijk overgaan in 'laag-niveau' agressie en een eerste stap zijn op de gewelds-ladder.

Hoofdstuk 6 gaat over interventiestrategieën en de eisen die daaraan gesteld moeten worden willen ze kans op succes hebben. Goldstein bepleit naast een 'zero-tolerance' benadering van 'laag-niveau' agressie, het uitgebreid belonen van gewenst, pro sociaal gedrag en consistentie in straffen en belonen. Tenslotte geeft hoofdstuk 7 een overzicht van selectieve percepties en cognities ter rechtvaardiging van agressief gedrag.

Goldstein is meer clinicus dan theoreticus (Goldstein, 1994) of onderzoeker (Goldstein & Glick, 1994). Dit blijkt ook uit zijn meest recente publicaties. De drie 'trainingsboeken' zijn interessant voor gedragstherapeuten die regelmatig vaardigheidstrainingen geven. Met name *The Prepare Curriculum* biedt voor allerlei vaardigheidstekorten draaiboeken, groepsoefeningen, inventarisatielijstjes, huiswerkformulieren enzovoorts. Hoewel in de meest gevallen ontworpen voor adolescenten, zijn modulen en middelen soms met slechts kleine wijzigingen toe te passen bij volwassenen in verschillende settings. Zo lijkt de Aggression Replacement Training goed te gebruiken bij forensisch-psychiatrische patiënten met een antisociale persoonlijkheidsstoornis en de module Training Empathy bij plegers van seksuele delicten. De boeken *Aggression Replacement Training* en *Skillstreaming* zijn, gezien de iets lagere prijs, alleen interessant voor gedragstherapeuten die zich willen beperken tot één probleemgebied. Over dat specifieke onderwerp bieden ze net iets meer informatie dan de gelijknamige hoofdstukken van *The Prepare Curriculum*.

De theoretische basis van de trainingsmodulen is soms summier uitgewerkt. Veel materiaal stamt uit de zeventiger en tachtiger jaren. Goldstein heeft echter gelijk als hij stelt dat theorievorming en evaluatie-onderzoek vanaf die tijd slechts in beperkte mate hebben plaats gevonden, vergeleken althans met de grote schaal waarop de trainingen zijn toegepast. De auteur is overigens nogal geneigd onderzoeksresultaten die in de door hem gewenste richting gaan bij elkaar te voegen zonder deze kritisch te bespreken. Daarnaast is het jammer dat hij enkele bevindingen van andere specialisten niet in zijn trainingen heeft opgenomen. Zo ontbreken bij de *Skillstreaming* zelfregulatieprocedures (Van Dam-Baggen & Kraaimaat, 2000) en vertrouwt de auteur op bekrachtiging door de omgeving. Jammer is ook dat Goldstein niet refereert aan effectonderzoek dat gedaan is bij volwassen delinquenten (Henderson & Hollin, 1986; Hollin, 1990) en dat onder andere heeft uitgewezen dat het in een gesloten setting zinvol is alleen vaardigheden te trainen die in die setting toegepast kunnen worden. Een gemis is ook het ontbreken van een verwijzing naar Beck (1990) bij het veranderen van cognities.

In het boek *Low-Level Aggression* kan de auteur veel gemakkelijker refereren aan recent onderzoek. Toch is het boek strikt genomen meer een interessant, sociaal-psychologisch pamflet dan een wetenschappelijke verhandeling. De essentie van het boek is terug te brengen tot een drietal waarschuwingen: (1) 'zero-tolerance' voor 'lichte' vormen van agressie, (2) brede interventiestrategieën voor complexe maatschappelijke problemen en (3) consistentie bij straffen en belonen. De besprekingen van de verschillende vormen van 'laag-niveau' agressie zijn dan ook meer bedoeld als een onderbouwing van deze waarschuwingen dan als een beknopt overzicht van de literatuur over het betreffende probleemgebied. Voor dit laatste biedt Goldstein's boek overigens wel aanknopingspunten.

Aangenaam is tenslotte dat Goldstein zijn persoonlijke mening niet onder stoelen of banken steekt. Hij maakt zich zorgen om het gebruik van lijfstraffen door veel ouders, om de competitieve Amerikaanse samenleving die egocentrisme bevordert, om de continue presentatie van 'crime that does pay' op de televisie en om het gemak waarmee jongeren heden ten dage aan wapens kunnen komen. Goldstein is pessimistisch: het agressieprobleem in de Westerse samenleving is niet wezenlijk te verhelpen en alleen de toename van geweld kan met veel inspanning enigszins worden afgeremd.

Ruud H.J. Hornsveld

Literatuur

- Beck, A.T. (1990). *Cognitive therapy of the personality disorders*. New York: Guilford.
- Beekers, R.J.M. (1982). *Interpersoonlijke vaardigheidstherapieën voor kansarmen*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Bleeker, J.K. (1990). *Effecten van een sociaal-redzaamheidsprogramma voor zwakbegaafde jongeren*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Dam-Baggen, C.M.J. van & Kraaimaat, F.W. (2000). *Sociaalvaardigheidstherapie: een cognitief gedragstherapeutische groepsbehandeling*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Goldstein, A.P. (1973). *Structured Learning Therapy: Toward a psychotherapy for the poor*. New York: Academic Press.
- Goldstein, A.P. (1988). *The Prepare Curriculum: Teaching prosocial competencies*. Champaign, IL: Research Press.
- Goldstein, A.P. (1994). *The Ecology of Aggression*. New York: Plenum Press.
- Goldstein, A.P. & Glick, B. (1994). *The prosocial gang: Implementing aggression replacement training*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Goldstein, A.P. & Keller, H. (1987). *Aggressive Behavior: Assessment and Intervention*. New York: Pergamon Press.
- Henderson, M. & Hollin, C.R. (1986). Social skills training and delinquency. In C.R. Hollin & P. Trower (Eds.), *Handbook of social skills training (Volume 1)*. New York: Pergamon Press.
- Hollin, C.R. (1990). Social skills training with delinquents: A look at the evidence and some recommendations for practice. *British Journal of Social Work*, 20, 483-493.